

تحلیل وضعیت، جایگاه و پتانسیل های
جامعه شیعیان در عربستان سعودی
(1)

تحلیل وضعیت، جایگاه و پتانسیل های جامعه شیعیان در عربستان سعودی (1)

شیعیان عربستان سعودی اقلیتی مهم و برجسته به شمار می روند که بیشتر این جمعیت در استان شرقیه که از نظر اقتصادی بزرگ ترین منطقه نفتی در عربستان است، زندگی می کنند. اما این اقلیت همواره از سوی حکومت سعودی-وهابی عربستان مورد تبعیض قرار گرفته اند، که در مقاله حاضر وضعیت و جایگاه شیعیان در عربستان سعودی مورد بررسی قرار می گیرد.

بیان رخداد

آغاز تأسیس دولت در عربستان سعودی و پیوند با نهادهای وهابیت، سرکوب و به حاشیه راندن شیعیان را در پی داشت و در این میان تضعیف نهادهای شیعی رنگ دولتی به خود گرفت و به سیاست رسمی دولت آل سعود تبدیل گردید. در این فضا، شیعیان بدنبال هویت شیعی خود راهکارهای مختلفی از انقلابی گری تا گفتگو و چانه زنی با حکومت را در پیش گرفته که تاکنون به ایده آل خود نرسیده اند. با این تفاسیر سوال اصلی مقاله این است که با توجه به سیاست رسمی آل سعود مبنی بر به حاشیه بردن شیعیان استراتژی اتخاذی از سوی این اقلیت در چنین فضایی، می باید چگونه طراحی گردد؟ فرضیه این مقاله این است که با توجه به پیوند قدرت و سیاست در عربستان با ایدئولوژی وهابیت و اختلاف میان روش های مبارزاتی و عدم انسجام ساختاری و تشکیلاتی میان گروههای شیعی، راهبرد طراحی شده از سوی شیعیان می بایستی از یکسو منطق و واقعیت های سیاست و مذهب در عربستان را لحاظ نماید و از سوی دیگر مقدمات و محضورات جامعه شیعی را در نظر داشته باشد و بتواند از راه گفتگو و راهکارهای مسالمت آمیز به تأمین منافع و هویت شیعی همت گمارد. در این نوشتار، با توجه به برخورد تبعیض آمیز حکومت عربستان سعودی با اقلیت شیعی؛ وضعیت، چالش ها و سناریوهای پیش روی شیعیان در سه بخش مورد بررسی قرار می گیرد. آنچه که در این قسمت پیش روی خوانندگان عزیز قرار می گیرد، جایگاه و موقعیت شیعیان در عربستان سعودی است که تقدیم می گردد.

تحلیل رخداد

شیعیان عربستان سعودی اقلیتی مهم و برجسته به شمار می روند که بیشتر این جمعیت در استان شرقیه که از نظر اقتصادی بزرگ ترین منطقه نفتی در عربستان است، زندگی می کنند. شیعیان در عربستان همواره مورد تبعیض های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی قرار گرفته و هویتشان مورد انکار قرار می گیرد و به عنوان اقلیتی کوچک، به هیچ وجه نمی توانند خواستار این باشند که به نفوذ سیاسی زیادی در این کشور دست یابند. از اینرو تبعیض-های مختلف در طول زمان گویای این واقعیت بوده که شیعیان همواره در فشار بوده و نمی-توانند بسان شهروندان عربستان از حقوق اولیه- خود بهره-مند گردند و فراتر از آن به منصب-های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی دست یابند. در چنین فضایی از تبعیض و سرکوب؛ شیعیان در پاسخ به محدودیت های موجود، سعی نمودند تا با تأسیس جنبش های انقلابی و راهکار مسلحانه، هویت شیعی را زنده نمایند. سیاست سرکوب و پاسخ قاطع حکومت از یکسو و تغییر شرایط

داخلی و منطقه ای موجب گردید تا شیعیان به سمت راهکارهای مسالمت آمیز و گفتگو با حکومت تغییر سیاست و استراتژی دهند. در واقع به حاشیه رفتن راهکار انقلابی با دولت سعودی، منجر به بهبود وضعیت شیعیان استان شرقی گردید. با این حال حاکمان سعودی متناوباً تبعیض ها را علیه شیعیان روا داشته و در این فضا، موفقیت اقلیت شیعی منوط به اتخاذ راهبرد چانه زنی و استفاده از فضاهای موجود آمده برای گفتگو با حکومت است. شناخت جایگاه و وضعیت شیعیان در عربستان سعودی می تواند در گام اول به موقعیت این اقلیت در مرزهای عربستان کمک شایانی کند و در واقع هر گونه تحلیلی از وضعیت شیعیان، می بایستی با شناخت این واقعیت ها مورد بررسی و مذاقه قرار گیرد.

وضعیت و جایگاه شیعیان در عربستان سعودی

اهمیت مطالعه شیعیان در عربستان حایز اهمیت فراوان است و شناخت این اقلیت شیعی می تواند حقایق و واقعیت های مفیدی پیش رویمان قرار دهد. نخست آنکه شیعیان استان شرقی در حیاتی ترین منطقه استراتژیک این پادشاهی سکونت دارند؛ منطقه ای که بیشترین میدان های نفتی کشور از جمله غوار و قطیف به عنوان بزرگترین حوزه های نفتی جهان را در خود جای داده است. دوم اینکه از دیدگاه امنیت بین المللی و تجارت جهانی، شیعیان استان شرقی نقش موثری در ثبات اقتصادی و سیاسی کشور دارند. سوم آنکه، شیعیان عربستان در منطقه ای نزدیک به سه کشور حوزه خلیج فارس یعنی ایران، عراق و بحرین که اکثریت جمعیت آنان را شیعیان تشکیل می دهند، سکونت دارند و نهایتاً اینکه شیعیان به عنوان یک فرقه متمایز به دلیل ویژگی ها، دیدگاه و نگرش مذهبی و استعداد سیاسی شان، بزرگترین رکن مخالفت در پادشاهی سعودی را تشکیل می دهند (1).

در واقع وضعیت و جایگاه شیعیان متأثر از جنبش احیای دینی و زدودن اسلام از شرک و بدعت ها توسط محمد بن عبدالوهاب بوده است. اتحاد عبدالوهاب و محمد بن سعود در سال 1744 به پروژه ساخت دولت در سال 1932 مشروعیت بخشید. شیعیان عربستان از بدو تأسیس حکومت سعودی، به لحاظ گرایش شدید حکومت به وهابیت، تحت فشارهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی قرار گرفته و هیچ گونه ابزاری برای ورود به سلسله مراتب قدرت در اختیار ندارند. امروزه تقریباً وهابیت انحصار قضاوت، آموزش و موضوعات مذهبی در عربستان را در اختیار خود قرار داده است. نابرابری ها و تبعیض میان شیعیان با سایر اتباع عربستان کاملاً مشهود است. دولت عربستان سعودی عملاً از ارائه آمار رسمی در مورد اقلیت ها بخصوص شیعیان خودداری نموده است. تخمین شمار شیعیان سعودی تا حدود زیادی امری ناممکن است. اما تخمین زده می شود که بین 5 تا 15 درصد از جمعیت عربستان و 33 درصد از جمعیت استان شرقی [برآوردی کاملاً محتاطانه و محافظه کارانه] را تشکیل می دهند (2). اما بر اساس آمارهای غیر رسمی جمعیت شیعیان در عربستان بیش از یک میلیون و هفتصد هزار نفر برآورده شده است که اکثریت آنها در منطقه شرقیه ساکن هستند که در میان آنها قطیف با 97 درصد، احساء با 60 درصد و دمام مرکز الشرقیه با 20 درصد مهمترین شهرهایی هستند که شیعیان اثنی عشری را در خود جای داده اند. شیعیان اسماعیلی نیز در مناطق کوهستانی جنوب غرب عربستان و مجاور مرزهای یمن سکونت دارند که به لحاظ جمعیتی در اقلیت هستند (3). در میان این آمارهای کم و بیش رسمی از جمعیت شیعیان که تقریباً مورد توافق بیشتر تحلیلگران و پژوهشگران مسائل عربستان سعودی است، برخی آمارها هم وجود دارد که کمتر مورد توافق بوده و در برخی موارد با شک و تردیدهای فراوان بدان نگرسته می شود. آمارهایی خوشبینانه که از سوی برخی از کارشناسان مطرح می شود و جمعیت شیعیان عربستان را 35 درصد

نشان می دهد که کاملاً برآوردی خوشبینانه است. هر چند که چنین کارشناسان و تحلیلگرانی مدعی اند به دلیل تبعیض های فراوان در درون مرزهای عربستان، سیاست سرکوب دولت و مساعد نبودن شرایط ابراز هویت شیعی در قلمرو سعودی، بسیاری از شیعیان از معرفی خود به عنوان شیعه خودداری نموده و با این کار در تلاشند تا راحتتر و بدون تحمل آزار و شکنجه و پیگردهای امنیتی در حکومت به فعالیت پرداخته و در این رهگذر روزگار به سر ببرند. به هر حال فارغ از آمارهای رسمی و غیر رسمی از جمعیت شیعیان عربستان، آنچه که می توان به صراحت مطرح نمود این است که شیعیان در عربستان سعودی به عنوان یک نیروی عمده و فعال و برجسته ترین اقلیت در مرزهای سعودی شناخته شده و می شوند. بنابراین تمسک به هویت شیعی در رهگذر سیاست های تبعیض آمیز دولت، مهمترین ابزار بقا و فعالیت در مرزهای جزیره العرب شناخته می شود.

این جمعیت شیعی که در مرزهای شرقی و در مرکز نفتی پادشاهی سعودی قرار گرفته اند، به لحاظ عوامل جغرافیایی و اجتماعی در مرزهای جامعه سنی محصور شده اند. توسعه نیافتگی منطقه ای و محرومیت های نهادی از عوامل اصلی اعتراض و شکایات اپوزیسیون شیعی می باشد. اعتراضات در قطیف و الاحساء در گذشته چندین بار در هم شکسته شد و بخصوص بعد از 1979 سرعت و اغلب وحشیانه سرکوب گردید. اعتراضات اخیر شامل حمله نیروهای سعودی در سال 2009 به زائران شیعی در مدینه و تظاهرات مارس 2011 در قطیف بوده است. عمق تمایلات ضدشیعی میان تعدادی از سنی ها، و گرایش به دیدن دست ایرانی ها در پشت اعتراضات شیعی، توانایی جنبش اصلاح شیعی برای بدست آوردن حمایت های خارجی را محدود کرده است (4). در حال حاضر شیعیان مناطق شرقی به عنوان یکی از گروههای مخالف دولت سعودی در این اندیشه اند که چگونه می توانند با ارایه تفسیری دیگر از حکایات و روایات تاریخی، مبانی ایدئولوژیک و مشروعیت سیاسی دولت حاکم را تضعیف کنند.

1. Joshua Teitelbaum, "The Shiites of Saudi Arabia," Current. 232 (1386 :)
- Trends in Islamist Ideology, Volume 10, (August 2010), see: 23 « » .<http://www.currenttrends.org/research/detail/the-shiites-of-saudi-arabia3>
- 3 . Leigh Nolan, "Managing Reform: Saudi Arabia and the King's .8124-813:(1388)
- .Dilemma," Brookings Doha Center, (May 2011): 2-3